

úvodu vysvetľuje motivácie vzniku knihy a využítu metodológiu, no na viacerých miestach nevyužíva dostredivejší pohľad na kľúčové udalosti. Na druhej strane poukazuje na cieľ zhromaždiť v jednej knihe čo najširšie množstvo sekundárneho materiálu. Sústreďuje sa na atmosféru politicko-kultúrnych procesov a dotýka sa medzníkov vtedajšieho kultúrneho života. Ako vyplýva z podstaty pozorovania špecifického literárno-spoločenského systému, jeho vnútorná štruktúra je modelom dobových pomerov ako takých. Platí to aj v prípade, že je práca historika sprevádzaná výberom vlastných sekundárnych zdrojov.

Karol Csiba

Mgr. Karol Csiba, PhD.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
813 64 Bratislava
SR
e-mail: csiba0@gmail.com

BENYOVSZKY, Kristián: ODKRYTIE ŠTYLISTICKÉHO ZNAKU. Kontexty Mikovej výrazovej teórie. Nitra : FF UKF, 2011. 230 s.

Názov monografie Kristiána Benyovského *Odkrytie štylistického znaku* s podtitulom Kontexty Mikovej výrazovej teórie, ktorý si – mimochodom celkom efektne, ale bez pochyby aj takticky – vypožičal priamo z jednej z úvah Františka Miku, jednoznačne signalizuje primárny záujem autora pokúsiť sa o rekonštrukciu Mikovho uvažovania o štýle literárneho diela a o jeho hodnote v literárnej komunikácii vôbec. Možno ju vnímať ako prehľadné, systematické a vďaka autorovým pokusom o aplikovanie Mikových princípov vo svojich vlastných interpretačných analýzach, aj interaktívne zmapovanie uvažovania Františka Miku o princípoch literárnej komunikácie či interpretácie literárnych textov.

Stredobodom záujmu sa preto stáva výklad Mikových teoretických pojmov, ktoré sa objavujú v jeho odborných prácach. V niektorých momentoch pritom Benyovszky jemne naznačuje líniu ich možného vývinu. Reflektoval tiež svojich predchodcov, ktorí sa pokúsili o interpretáciu Mikovho vedeckého diela – predovšetkým Ľubomíra Plesníka a Petra Zajaca. (Konštatuje, že Ľ. Plesník ju predstavil ako možnú verziu recepčne orientovanej poetiky a estetiky a zaradil ju do širších filozofických súvislostí. Inšpiratívnym sa preňho stal aj postreh Petra Zajaca, že podľa Miku dochádza v recepcii k vzájomnému prieniku reálneho sveta čitateľa so semioticky utváraným svetom diela, čiže k vzájomnému pôsobeniu oboch týchto svetov.)

Sám však už v úvode upozorňuje, že jeho kniha neponúka komplexný výklad Mikovho vedeckého diela, ale že si v nej zvolil formu prierezových interpretačných sond

vybraných javov, prostredníctvom ktorých poukazuje na ich prepojenie s metodologickými princípmi semiotiky či teórie komunikácie. Nevylučuje napríklad možný vplyv semioticko-komunikačnej teórie jazykového znaku Karla Bühlera, avšak zdôrazňuje, že Miko ju považoval za nedostačujúcu, pretože uprednostňovala lingvistickú stránku reči. Pri jednotlivých problémoch tiež sleduje vzájomnú koreláciu Mikových názorov s rôznymi literárnovednými metódami (ruský formalizmus, český štrukturalizmus a postštrukturalizmus a pod.).

Benyovszky tak predstavuje Mikovu „výrazovú teóriu“ ako teóriu štýlu, umeleckého znaku a interpretácie zároveň, a to z hľadiska troch rôznych kontextov – stylistického, semiotického a hermeneutického, čo odzrkadľuje aj jeho členenie knihy na tri kapitoly: Stylistické kontexty výrazovej teórie, Semantické kontexty výrazovej teórie a Hermeneutické kontexty výrazovej teórie. Charakterizuje ju ako „syntetizujúcu filologickú disciplínu, ktorá si nárokuje byť aj istou metódou literárnovednej interpretácie“ (s. 9). Nechýba mu však ani ambícia poukázať na jej interdisciplinárny rozmer. Predstavuje ju ako model stylistických univerzálií, prísne koncipovaný, ale zároveň ako otvorený systém funkčných aspektov jazyka, ktorý v sebe zahŕňa i jednotlivé fázy tvorby textu, pričom osobitne zdôrazňuje jej antropologický rozmer. „Miko umelecký znak interpretoval z aspektu jeho recepcného účinku, z hľadiska kvality jeho estetického fungovania. Cieľ, funkciu, účel alebo zámer textu, resp. jednotlivé jeho zložky evidoval v horizonte ľudského vedomia ako antropologicky príznakové stylistické univerzálie... Stylistiku vníma ako generálnu integrujúcu disciplínu, ktorá má na to, aby obsiahla celú výskumnú oblasť literatúry a zjednotila také heterogénne disciplíny, ako sú lingvistika, poetika, rétorika, estetika, semiotika, teória komunikácie, textológia, literárna história, literárna kritika a teória prekladu“ (s. 22 a 25).

Benyovszky považuje Mikovo uvažovanie o štýle za určujúci fenomén pre odkrytie procesu recepcie literárneho diela ako celku, nie iba jeho textovej zložky. Na rovnakú úroveň – z hľadiska funkcie a hodnoty v literárnej komunikácii – preto kladie paratextové i metatextové prvky.

Tým najdôležitejším cieľom pre Miku však zostáva odkrytie, čiže poznanie celkového zmyslu diela. Benyovszky tak osobitne upozorňuje na tú časť Mikovej teórie, podľa ktorej sa má umelecké dielo podieľať na formácii človeka, čím mu pripisuje dôležitý antropologický rozmer. Upozorňuje na vzájomné prepojenie medzi významom textu a životnou skúsenosťou recipienta, medzi sémantikou a ontológiou. Odmietá tak vnímať čitateľa len ako abstraktnú kategóriu literárnej komunikácie. Na základe týchto názorov Benyovszky následne kombinuje Mikove úvahy o tvorivom ovplyvňovaní recipientovho životného sveta dielom s princípmi modernej hermeneutiky, a to i napriek vedomiu, že Miko vo svojich rozboroch nikdy neopúšťa štatút filológa.

V prvom z troch interpretačných pokusov („exkurzov“) ponúka Benyovszky svoju analýzu textu *Nenapísaný román* od Stanislava Rakúsa na pozadí Mikovej výrazovej teórie, keď jednotlivým postavám priradzuje konkrétnu výrazovú kvalitu reči (Literárna stylizácia hovorovosti, Étos výrazu a jeho absencia, Atematickosť a šírka výrazu, Preexponovaná citovosť výrazu, Knižnosť a pátos výrazu či Stylistická hodnota antroponým v umeleckom texte a napokon Korekcie v texte ako zdroj poznania výrazového diania.)

V druhej časti sa Benyovszky pokúsil poukázať na prepojenie Mikovej výrazovej teórie so semiotikou, resp. so semioticky orientovanou umenovedou (osobitne sa venuje styčným bodom s pražskou školou a slovanskými neoštrukturalistickými koncepciami). Podrobnejšie sa tu zaoberá Mikovou koncepciou konotácie, ktorú považuje za kľúčový pojem jeho výrazovej koncepcie literatúry a literárnej vedy. Upozorňuje, že i napriek tomu, že sa Miko nepridržiava žiadnej konkrétnej metodológie semiotickej analýzy jazyka a umenia a jeho postoj k semiologickým kategóriám a pojmom je často až kritický, eviduje jeho záujem predovšetkým o sprostredkovaciu funkciu znaku, keď podstatu komunikácie vidí vo význame, a odmieta tak vnímať literárne dielo výlučne ako jazykový prejav. (Uvedomuje si, že napríklad prozodické vlastnosti reči prebúdajú v čitateľovi emočno-hodnotové postoje, čím výrazne rozširuje možnosti manévrovacieho priestoru pre interpretáciu literárneho diela.) Benyovszky osobitne upozorňuje na problematiku figuratívnosti výrazu a špecificky sa zameriava na Mikov výklad frazeológie. Rovnako však neobchádza ani skupinu jazykových, tematických a kompozičných výrazových prostriedkov, ktoré „*dokážu vytvárať pragmatické konotácie, t. j. atmosféru životných situácií*“ (s. 75).

Následne ako príklad intersemiotického princípu výrazovej sústavy ponúka Benyovszky vlastnú charakteristiku dvoch výrazových kategórií v podkapitole Tajomnosť a horor ako výrazové kategórie. Plynulým vyústením tejto časti je jeho druhý „*exkurz*“, v ktorom sa venoval interpretácii románu *Sedmikostelí* od Miloša Urbánka. Okomentoval ju tým, že sa v nej pokúsil o „*reprezentatívnu sondáž zameranú na kategorizáciu a opis fungovania jazykových, tematických a kompozičných indikátorov tajomnosti*“ (s. 114). Osobitne sa v nej venuje rovine paratextu, keď odvolávajúc sa na teóriu G. Genetta, citlivo a detailne analyzuje funkcie rôznych – vonkajších i vnútorných – paratextových kategórií, ktoré podľa neho „*majú privilegované miesto z hľadiska pôsobenia na čitateľa*“ (s. 115).

Vo svojej interpretácii sa však okrem paratextu venuje aj ďalším indikátorom tajomnosti: naratívny (reč rozprávača a reč postáv) či samotnému zobrazeniu postáv alebo kategórii chronotopu.

V tretej časti, rešpektujúc Mikovo presvedčenie, že interpretácia textu je zdrojom sebapoznania, Benyovszky poukazuje na vzájomné prepojenie jeho teórie interpretácie, resp. chápania literatúry, s východiskami modernej hermeneutiky. Stredobodom jeho záujmu je interakcia medzi dielom a príjemcom. Upozorňuje v nej, že i napriek tomu, že Miko vo svojich úvahách vychádzal viac zo semiologickej línie recepcných výskumov, ktorá v mnohom priam odporuje hermeneutike, sú nepopierateľné viaceré analógie i s hermeneutickými princípmi uvažovania. Konštatuje, že Miko „*vytvoril originálnu teóriu čítania a interpretácie umeleckých textov, teóriu, ktorá z existenciálnych situovanosti čitateľa spravila východisko výkladu*“ (s. 148). Svoje hodnotenie podkladá názormi Tibora Žilku, Iva Pospíšila či Ľubomíra Plesníka. Jednoznačne ale odmieta tvrdenia o akomkoľvek priamom vplyve hermeneutiky na formovanie Mikovej výrazovej teórie.

Chce sa vyvarovať istého skresľovania, a preto upozorňuje na nutnosť postupného odkrývania problematiky a osobitne sa venuje problému vzťahu semiotiky a hermeneutiky. Vychádza z predpokladu, že obe predstavujú navzájom veľmi odlišné spôsoby textu-

vej analýzy – dva rôzne spôsoby výkladu slovesných diel. Nevylučuje však možnosť akéhosi hermeneutického princípu v semiotických výkladoch literárnych textov, čo však závisí od subjektívneho nasmerovania toho-ktorého teoretika. U Miku pritom pozoruje výrazné priblíženie sa k princípom literárnej hermeneutiky, napríklad osobitne spomína princíp čitateľskej empirie, čiže určujúcim kritériom je recipient a jeho recepcný zážitok, ktorý je úzko prepojený s jeho reflexiou vlastnej existencie. (Škoda, že len na obmedzenom priestore poznámky pod čiarou sa venuje konfrontácii s opačnými názormi – konkrétne s teóriou fikčných svetov Bohumila Fořta.)

Dominantou Benyovského záujmu je sledovanie Mikovho chápania literatúry ako svojského spôsobu komunikácie, keď ju vníma ako jednotu tvorby a recepcie. Za podstatu literárneho diela považuje totiž jeho čítanie, pričom rozlišuje individuálny a spoločenský rozmer recepcie.

Osobitne zaujímavá je časť (tretí „exkurz“) o umeleckej hodnote metatextových útvarov, teda žánrov literárnej kritiky, kde ponúka svoju interpretáciu Mikovej interpretácie lyrickej prózy Ivana Krasku vo forme poznámok metodologického charakteru, ktoré by mali byť akýmisi sondami do vedeckého štýlu F. Miku.

Benyovszkému sa tak pomyselným oblúkom podarilo spojiť všetky Mikove odborné práce dotýkajúce sa problému literárnej komunikácie – od jeho prvého výstupu *Estetika výrazu* v roku 1969 až po *Význam, jazyk, semióza* z roku 1994 – s cieľom predstaviť najzákladnejšie znaky jeho teórie štýlu. Jeho predstavy a názory tak monitoruje a rekonštruje z viacerých zdrojov, pričom sa usiluje postihnúť aj ich chronologický vývin, resp. odhaliť súvislosti ich premeny.

Upozorňuje, že Mikovu „teóriu výrazu“ nemožno charakterizovať len v hraniciach lingvistiky, ale v oveľa širšom koridore semiologického, ba dokonca hermeneutického uvažovania. Predstavuje ju teda z viacerých aspektov a vždy sa ju usiluje vsadiť do širšieho kontextu literárnych, no nie iba literárnych, ale aj lingvistických, ba dokonca filozofických, estetických, sociologických či psychologických a iných teórií.

Benyovszky napokon sám svoju prácu charakterizuje ako motivačnú, čiže ako akýsi námet pre možné nasmerovanie literárneho bádania, no predovšetkým ako impulz pre následný podrobný výskum Mikových teoretických prác a pre dôslednú konfrontáciu jeho názorov s inými koncepciami štýlu.

Lenka Rišková

Mgr. Lenka Rišková, PhD.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
813 64 Bratislava
SR
e-mail: lenka.riskova@gmail.com